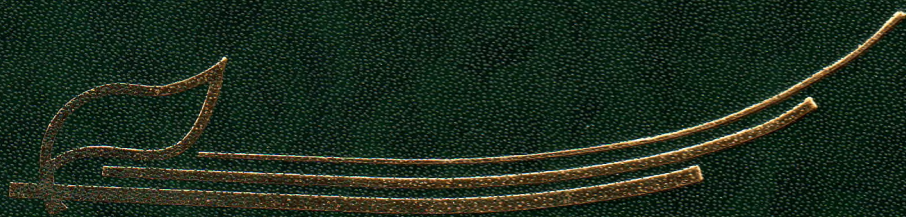

М.І.Боднарук

**СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ:
ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ**

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Микола Боднарук

**СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
В УКРАЇНІ:
правові аспекти становлення
та розвитку**

Чернівці
2002

ББК 67.9(4Укр)304.212.1

Б 752

УДК 369:34(477)

*Друкується за ухвалою Вченої ради Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

Рецензенти:

Венедиктов В.С., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України. Національний університет внутрішніх справ (м.Харків).

Прокопенко В.І., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Черкаський інститут управління).

Б 752 Боднарук М.І.

Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку. – Чернівці: Рута, 2002. – 247 с.

ISBN 966-568-534-1

Монографію присвячено найактуальнішим питанням становлення і розвитку соціального страхування в Україні. Розглядаються проблеми законотворчого процесу в сфері соціального страхування. Дається аналіз сучасних концепцій та механізмів побудови системи соціального страхування в умовах сьогодення.

Для науковців, практичних працівників, широкого юридичного загалу.

ББК 67.9(4Укр)304.212.1

УДК 369:34(477)

ISBN 966-568-534-1

© Боднарук М.І.
© Видавництво "Рута"
Чернівецького національного
університету, 2002

Зміст

Вступ	5
Розділ 1	
ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	8
§1. Поняття та історичні передумови виникнення соціального страхування в Україні	8
§2. Історико-правовий огляд літератури з соціального страхування	28
§3. Правове забезпечення загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні	41
Висновки до розділу 1	56
Розділ 2	
ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	59
§1. Принципи організації державного соціального страхування в Україні	60
§2. Суб'єкти правовідносин у сфері державного соціального страхування	69
§3. Право громадян України на соціальне забезпечення за рахунок коштів соціального страхування	86
Висновки до розділу 2	96
Розділ 3	
УПРАВЛІННЯ СПРАВОЮ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	100
§1. Генезис управління справою загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні	102
§2. Фонди соціального страхування як форми управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням	110
§3. Пенсійний фонд України як орган управління пенсійним забезпеченням	131
§4. Медичне страхування громадян України	146
Висновки до розділу 3	163
Розділ 4	
ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	169
§1. Суб'єкти загальнообов'язкового соціального страхування	172
§2. Об'єкти правовідносин загальнообов'язкового соціального страхування	182
§3. Передумови виникнення правовідносин з державного соціального страхування	199
§4. Зміст правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування	209
Висновки до розділу 4	218
Бібліографія	225
Нормативні акти	225
Література	236
Резюме	246
Resume	247

Social Insurance in Ukraine: Legislative Aspects of the Establishment and Development

Introduction	5
Chapter 1	
Judicial Character of State Social Insurance in Ukraine	8
§1. Notions and historic presuppositions of social insurance in Ukraine	8
§2. Historic-legislative survey of the literature on social insurance	28
§3. Legislative provision of the obligatory state social insurance in Ukraine	41
Conclusions to chapter 1	56
Chapter 2	
Organization of the Obligatory State Social Insurance in Ukraine	59
§1. Principals of the state social insurance organization in Ukraine	60
§2. Subjects of legislative relations in the field of state social insurance	69
§3. Ukrainian citizens' right for social support at the account of social insurance funds	86
Conclusions to chapter 2	96
Chapter 3	
Administration of the Obligatory State Social Insurance Matter	100
§1. Genesis of the administration of the obligatory state social insurance matter in Ukraine	102
§2. Social insurance funds as forms of administration	110
§3. Pension fund of Ukraine as means of pension supply administration	131
§4. Medical insurance of the Ukrainian citizens	146
Conclusions to chapter 3	163
Chapter 4	
Legislative Relations in the Field of Social Insurance	169
§1. Subjects of the obligatory social insurance	172
§2. Objects of the legislative relations of the obligatory social insurance	182
§3. Appearing stipulations of the legislative relations of the state social insurance	199
§4. The context of the legislative relations of the obligatory state social insurance	209
Conclusions to chapter 4	218
Bibliography	225
Normative acts	225
Literature	236
Resume	247

Вступ

Завдання формування в Україні соціально-орієнтованої економіки ринкового типу, яка б поєднувала високий ступінь індивідуальної свободи і відповідальність людини за особистий та сімейний добробут з однаковим рівнем захисту населення від різного роду соціальних ризиків, викликає необхідність державного втручання в процеси виробництва, обміну та споживання. Невід'ємною частиною механізму розподілу є державна система соціального страхування та матеріального забезпечення, реформування якої проводиться протягом усіх років державного будівництва самостійної України.

Таке реформування було викликано процесами, що відбувалися в економіці нашої країни. Мова йде як про загальні проблеми, що виникли у зв'язку з глобалізацією економіки, так і проблеми, що пов'язані з переходом України від централізованого регулювання до ринку. Такі явища, як ріст безробіття, поява нових форм зайнятості, ріст соціальних витрат при дефіциті державних фінансових коштів, старіння населення, висока інфляція на старті економічних реформ, обумовили суттєве зниження рівня життя, реального матеріального забезпечення громадян всіма видами допомог. Подолати їх самостійно у багатьох випадках неможливо, оскільки вони обумовлені об'єктивними соціально-економічними чинниками, тісно пов'язані з виробничою діяльністю, практично не залежать від волі окремої людини. Але такі явища прямо впливають на соціальну стабільність суспільства, тому держава повинна приймати на себе визначену долю відповідальності за їх настання і створити відповідну систему соціального захисту. Разом з тим хронічний дефіцит бюджетних асигнувань обмежує можливості держави у проведенні активної політики у сфері соціального страхування громадян.

В свою чергу, відносини, що виникають у сфері соціального страхування, потребують правового регулювання. Рівень розвитку суспільства багато в чому визначається ефективністю правового регулювання суспільних відносин. Право людини на соціальне страхування відноситься до основних прав і стан законодавства та реальне становище справ в сфері реалізації даного права є показником цивілізованості суспільства.

Разом з тим перетворення, що проводяться в системі соціального страхування, призвели до розширення кола суспільних відносин, які потребують правового регулювання. Соціалістична система господарювання не знала таких видів страхування, як від безробіття, медичного обслуговування, від нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві. Це зовсім не означає, що при соціалістичній системі ведення господарської діяльності, зайнятість населення чи медичне обслуговування не мали проблем, що на виробництві не було ні нещасних випадків, ні професійних захворювань. Були і досить масовими, і поширеними. Але всі проблеми соціального забезпечення, соціального захисту громадян розв'язувалися в основному за рахунок коштів державного бюджету.

Об'єктивною передумовою для існування особливої групи відносин, що викликають потребу соціального страхування, є соціальний ризик. Він служить відправною точкою для визначення кола фізичних осіб, які потребують загального захисту з боку держави. Конкретні обставини, що призводять до настання соціального ризику, його видимих проявів, таких, як тимчасова чи часткова втрата працездатності, інвалідність, народження дитини або смерть члена сім'ї, безробіття, старість та інші становлять базу необхідності введення соціального страхування, створення фінансових механізмів і організаційних структур для реалізації кожним громадянином права на матеріальне забезпечення, гарантованого ст.46 Конституції України.

Історико-правовий аналіз родового поняття "соціальний ризик" зумовив широке використання автором праць учених з філософії, економіки, загальної теорії права, цивільного та трудового права, права соціального страхування та забезпечення. Соціальне становище людини залежить від її місця в системі виробництва, рівня доходів і наявності власності. Тому призначення колишньому працівнику пенсії за віком чи по інвалідності, допомоги по безробіттю ні в якій мірі не може відновити його трудовий статус, а отже, і соціальне становище.

Об'єктивна потреба в утриманні людей похилого віку та непрацездатних громадян існувала завжди. Однак суспільне усвідомлення цієї потреби проходить поступово в міру виникнення матеріальних можливостей, під впливом різних політичних факторів, у силу традицій. При урегульованості правом об'єктивної потреби в утриманні, систему соціального страхування

можна визначити як частину державної системи соціального захисту населення, специфікою якої є страхування громадян, які працюють, від можливих змін матеріального або соціального стану.

Стратегія соціального розвитку держав після 2-ї світової війни розроблена лордом У.Беверіджем і викладена ним у доповіді “Про соціальне страхування” в 1943 році перед англійським парламентом. Ідеї цієї доповіді були враховані у Всезагальній декларації прав людини 1948 року, в Міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року.

Вивченням соціального страхування в 30 роках займалися М.А.Вигдорчик, Л.В.Забелін, В.Д.Дурденевський.

В 50-60 р. великий вклад в розвиток теорії соціального страхування внесли: М.Т.Александров, В.С.Андрєєв, Е.І.Астрахан, К.С.Батигін, А.Д.Зайвін, М.Л.Захаров, В.І.Усенін. В подальшому дослідження в сфері соціального страхування проводили такі вчені як Р.І.Іванова, Я.І.Безугла, А.С.Пашков, М.І.Полупова, В.І.Прокопенко, Н.Б.Болотіна, В.В.Рогожин, А.И.Ставцева, В.А.Тарасова, Е.Г.Тучкова, В.Ш.Шайхатдинов та ін.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження, проблеми соціального страхування в українському законодавстві вивчені недостатньо, з деяких проблем точаться гострі дискусії. Концепція соціального захисту населення України стосовно до нових політичних і соціально-економічних умов знаходиться в процесі розробки. По багатьох її положеннях серед спеціалістів відсутня єдність думок. При всій своїй новизні дана концепція повинна базуватися на результатах і висновках вітчизняних вчених, які раніше досліджували такий важливий складовий елемент соціального захисту як соціальне страхування.

Страхування від соціального ризику є особливим видом діяльності, в якій соціальний момент є основним. Саме тому воно повинно перебувати під управлінням держави, “яка за своєю сутністю покликана служити на благо народу”¹.

Теоретичний аналіз зазначених проблем має за мету підвищення ефективності правового регулювання соціального страхування у недалекій та віддаленій перспективі. Це в свою чергу дозволить розробити науково-правові дефініції основних інститутів і понять у праві соціального страхування та дасть можливість приступити до кодифікації законодавства цієї галузі права з урахуванням основних тенденцій його розвитку.

¹ Воблій К.Г. Основы экономики страхования. - М., 1993. - С.20, 36.